

Obrtelová, Nora

[Hoffmanová, Jana. Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1986, vol. 35, iss. A34, pp. 144-146

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100477>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Александр Константинович Панфилов: Сборник упражнений по стилистике русского языка. Москва, „Просвещение“, 1984, 208 с.

Предлагаемое учебное пособие существенно отличается от многочисленных сборников упражнений по так называемой „практической стилистике русского языка“, где в центре внимания чаще всего оказываются „трудные случаи грамматики“ и другие материалы, не имеющие прямого отношения к стилистике. Автор опирается на многолетний опыт преподавания стилистики русского языка в Московском государственном педагогическом институте им. В. И. Ленина.

Пособие рассчитано на будущих преподавателей русского языка. Предлагаемые в сборнике упражнения имеют целью развивать и совершенствовать навыки студентов в практическом использовании различных стилей речи и, таким образом, готовить будущих преподавателей русского языка к работе по формированию стилистических навыков у учащихся.

Почти каждый из разделов пособия начинается с упражнений по стилистике языка, посвященных специфическим средствам изучаемого функционального стиля. Разбираются тексты художественных произведений Пушкина, Лермонтова, Островского, Леонова, Пановой и других авторов. Приводятся в пособие публицистические и ораторские выступления Ленина, Володарского, Калинина, каждое из которых подлинная школа стилистического мастерства. Упражнения в подавляющем большинстве рассчитаны на внеаудиторную работу, некоторые из них требуют обращения к различным словарям, справочникам, „Русской грамматике“ АН СССР и т. д. Рядом с отдельными упражнениями даются образцы их выполнения, которые полезны не только для студентов, но и для начинающих преподавателей.

Сборник состоит из следующих разделов: *Предмет и задачи стилистики* (с. 7—16), *стилистическая окрашенность языковых средств; синонимы* (17—74), *функциональные стили языка и способы их использования; разговорный стиль и сфера его употребления* (75—89), *официально-деловой стиль языка; жанрово-ситуативные стили научной речи* (с. 105—130), *публицистический стиль языка; стили публицистической речи* (с. 130—168), *жанрово-ситуативные стили ораторской речи* (с. 169—187). Каждый раздел содержит в конце несколько контрольных вопросов для проверки. Известную помощь в работе окажет и заключительный раздел пособия — „*Терминологические пояснения*“, где содержатся краткие теоретические сведения по основным вопросам стилистики (с. 188—204). В самом конце книги приводится список рекомендуемой литературы (с. 205—206).

Рассматриваемое пособие должно найти применение и на наших курсах по стилистике русского языка в программе старших курсов по специальности „русский язык“ и на факультете повышения квалификации преподавателей.

Иржи Вацек

Jana Hoffmannová:

Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu. ČAV, Praha 1983, 149 str.

Kniha Jany Hoffmannové navazuje na její předchozí práce uveřejněné převážně v SaS v letech 1979—83. Je do jisté míry shrnutím autorčinych prací z oblasti textové lingvistiky. Jak naznačuje titul, studie se týká zejména systémových aspektů textu z hlediska jednoho z ústředních pojmů textové lingvistiky — pojmu koherence.

V úvodní kapitole formuluje autorka svá východiska: od studia časových vztahů v textu a prostředků jejich vyjadřování postupuje ke zkoumání reflexe komunikační situace ve struktuře textu, k problematice koherence textu a k sledování spojitosti textu ve všech rovinách.

Ve druhé kapitole, nazvané *Postavení teorie textu v kontextu některých příbuzných disciplín*, se zabývá vztahem teorie textu ke gramatice a syntaxi; zvláštní pozornost věnuje vazbě teorie textu k pragmatice, neboť tato otázka je dosud nevyjasněna. Celá tato problematika je pak podrobně probírána v šesté kapitole.

Nevyjasněnost vztahů mezi stylistikou a teorií textu se odráží v různém hodnocení poměru mezi textem a stylem. Hoffmannová, která považuje styl za jeden z nejvýznam-

nějších atributů textu, se domnívá, že by stylistické poznatky mohly přispět k prozkoumání pragmatické roviny textu a že stylistice přísluší propracování typologie textu.

Třetí kapitola (*Systémové aspekty textu: text a jazykový systém*) seznamuje jednak s názory lingvistů, kteří požadují rozšíření jazykového systému o zvláštní rovinu textovou, jednak s názory jazykovědců, kteří odmítají existenci systémového protějšku k parolové povaze textu (u nás např. Sgall). Hoffmannová klade v závěru této kapitoly otázku, „zda máme rozšířit chápání jazykového systému, netrvát na jeho dosavadních hranicích a začlenit do něho textovou rovinu, nebo zda počítat pro texty jako útvary jazykové, podmíněné ovšem silně řadou situačních a jiných mimojazykových faktorů, se systémem jiným, který se částečně s jazykovým překrývá (v rámci moderní, široce koncipované nauky o textech a verbální komunikaci)“ (s. 31).

Čtvrtá kapitola s názvem *Obsahová rovina textu* pojednává o obsahu, o sémantice textu. Autorka se zaměřuje na obsahové faktory textu, a to zejména na jejich spojitost s funkcemi komunikačními, a v souvislosti s tím se snaží vyjasnit pojmy „téma“, „komunikační záměr“, „textový vzorec“ a „rámec“.

„Tematická“ práce produktora textu probíhá podle Hoffmannové tak, že původce textu pojme nejprve primární komunikační záměr, který obsahuje volbu hlavního tématu a strategii jeho rozvíjení (téma je tedy pojímáno dynamicky). Podle tohoto záměru a strategie jsou pak hierarchizována subtémata, přičemž se produktor opírá o určité fragmenty svých znalostí a vědomostí, o tzv. „rámce“, které v dané situaci aktualizuje. „Rámce“ existují zřejmě i v povědomí příjemců textu a usnadňují adekvátní porozumění textu. Proto bude třeba tento užitečný termín dále propracovávat na pomezí teorie textu a psychologie.

Volba hlavního tématu aktualizuje ve vědomí produktora hlavní rámec a základní textový vzorec (který je speciálním podtypem rámce), na jejich základě je pak vybudován komunikační plán autora. Úspěšná komunikace je závislá na tom, do jaké míry se plán, konvencionalizovaný rámec i textový vzorec uvedou do vzájemné shody.

Důležitým pojmem v teorii obsahové roviny textu je pojem „makrostruktura“, který je nejpropracovanější u van Dijka a představuje v jeho koncepci „abstraktní reprezentaci globální sémantické struktury“. Je to ovšem pojem relativní, který funguje rekurzivně na různých úrovních obsahové struktury textu. Hoffmannová rovněž upozorňuje na problematičnost zjišťování makrostruktury: zjišťujeme ji z textu a přitom tvrdíme, že text vzniká na základě makrostruktury jako globální, předem utvářené představy o obsahu textu.

Další důležitou složkou obsahové roviny tvoří síť sémantických vztahů. Základní soubor vztahů je vcelku shodný u různých autorů, ale jsou označovány různými názvy (vztahy sémanticko-logické, kontextové-prostorové aj.; Daněš v poslední době rozlišuje vztahy logické, izotopické a kompoziční).

Z bohatého inventáře textových relací, který zatím nelze vyčerpávajícím způsobem vymežit, si autorka vybrala síť vztahů časových, která vytváří v textu velmi výraznou strukturu. Je podrobně zkoumána v páté kapitole, nazvané *Syntakticko-sémantická rovina textu; jeho koheze*. Tato kapitola tvoří i svým rozsahem (s. 51 – 100) jádro práce.

Jazykové ztvárnění kategorie času, resp. časoprostoru, má dva základní aspekty. Jednak jde o odraz časových relací přímo v řeči, v textech, jednak jde o reflexi kognitivní, tzn. o poznání kategorie času a o její intelektuální zpracování v jazykových kategoriích. V úvodu se Hoffmannová vyjadřuje kriticky k některým teoriím temporální sémantiky (A. B. Mordvinov, Z. J. Turajevová) a zdůrazňuje potřebu vymežit její rozsah a hranice. Autorka sama se domnívá, „že výklad struktury časových významů a prostředků jejich vyjadřování v textu musí obsáhnout jak sémantiku temporální sekvence v linearity textu, referenčně sémantické posloupanosti predikací a jejich časových relací, tak i hierarchickou strukturu časových významů v textu“ (s. 53).

Časové univerzum rozděluje autorka na časové úseky, což jsou významy odpovídající otázce „kdy?“. Pro označení úseku, vzhledem k nemožnosti vymést, užívá termínu časový orientátor, ev. lokalizátor. Neurčité, textem implikované nebo konotačně vybavené časové významy nazývá časovými sférami. Z celkového časového prostoru se dále vydělují časové intervaly – v podstatě to jsou úseky, které jsou uzavřeny z jedné nebo z obou stran. Základní časový prostor textu je tedy tvořen hierarchií časových úseků, podúseků, intervalů a dílčích intervalů. Tento časový prostor se vytváří postupně, přičemž důležité jsou úvodní pasáže textu, které navozují časový rámec.

Hoffmannová dochází k závěru, že vedle komunikačního záměru a subjektu produktora, který určuje způsob, jakým se časové vztahy promítají do lineární výstavby textu,

je jednotná časová perspektiva důležitým prvkem pro integritu textu, pro jeho koherenci. Pokud jde o prostředky vyjadřování temporálních významů, všimá si jich autorka z hlediska jejich funkcí v textu, poukazuje zejména na to, že mohou jednak odrážet časové události skutečné, jednak mohou vytvářet časovou strukturu komunikátu (rozeznáváme např. dvojí *teď* – deiktické a kohezní).

Propojování textových jednotek časovými vztahy se realizuje složitými kombinacemi gramatických a lexikálních prostředků. Z gramatických je to např. kategorie času a vidu, z lexikálních se uplatňují některé sémantické typy sloves. K nejvýraznějším prostředkům temporální sémantiky patří adverbia. Autorka analyzuje v excerpuvaném materiálu funkci časových a místních adverbii a ukazuje na jednotlivých příkladech míru zapojení těchto prostředků do mimotextové reference. Upozorňuje však na to, že některá fungují výhradně jako interní časové orientátory. V závěru kapitoly si Hoffmannová všimá role kondenzovaných konstrukcí v temporální struktuře a jejich využití v uměleckých textech. Autorka zdůrazňuje důležitost analýzy temporální struktury pro typologii textů. Pro ilustraci uvádí tři typy textů – pracovní postup, text zpravodajský a historický. Ukazuje se, že každý typ textu vyžaduje specifický způsob utváření temporální struktury. Ovšem jistou roli zde hraje i subjekt produktora textu (o tom viz J. Hoffmannová, Strukturace časových významů v Hrubinově Romanci pro křídlovku, SaS 41, 1980, s. 286 n.).

Při popisu textu pracuje Hoffmannová s pragmatickou rovínou. V šesté, závěrečné kapitole nás seznamuje se svým pojetím tohoto v teorii textu zatím ne všeobecně přijímaného aspektu textu. V nejobecnější definici pragmatická rovina představuje odraz komunikační situace v textu a zahrnují se do ní prostředky zapojení textu do komunikační situace. Pragmatická rovina má zásadní význam pro koherenci textu, protože všechny její prostředky (poukazy na osoby podavatele a adresáta, komentářové prvky, odkazy na časoprostorové souřadnice textu, textové orientátory) sice vážou text ke komunikační situaci, ale zároveň zajišťují navazování textových jednotek, jsou součástí interního času a prostoru textu.

Dále si autorka podrobně všimá jednotlivých výrazových prostředků pragmatické roviny – textových orientátorů, kontaktoých prostředků a metařečových, metatextových komentářů. Na četných příkladech znovu dokumentuje dvojí funkci těchto prostředků – exoforickou a kohezní, a tím dokazuje své tvrzení, že se pragmatické významy podílejí velkou měrou na textové koherenci, tedy na úspěšnosti komunikace.

Textová lingvistika je disciplína, jejíž rozvoj má velký význam pro jazykovou praxi. Proto je třeba práci J. Hoffmannové uvítat. Autorka se zdařilým způsobem pokusila přispět k větší systematičnosti této mladé disciplíny. Celá práce dokumentuje autorčino přesvědčení, že texty jsou složité systémy, a že by tedy jejich zkoumání mělo vyústit v konstituování zvláštní systémové roviny.

Za největší klad práce považujeme autorčinu velkou informovanost v oblasti teorie textu; tím její práce poskytuje cenné informace o stavu bádání v této mladé lingvistické disciplíně. Autorka vždy vychází z názorů nejvýznamnějších teoretiků textu, ale problémy tvůrčím způsobem domýšlí, zpřesňuje pojmy a dochází k vlastnímu pojetí. Oceňujeme také, že autorka naznačuje další směry bádání v české teorii textu a upozorňuje na nej-důležitější problémy, které před zájemci o tu-to oblast lingvistiky stojí.

Nora Obrtelová

Olga Martincová:

Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha, Univerzita Karlova, 1983, 160 str.

Pozornost mnoha lexikologů a jazykovědců vůbec se v současné době stále častěji a systematičtěji obrací k otázkám vzniku, struktury a funkčního uplatnění nových pojmenování v současných spisovných jazycích. Pro nové lexikální jednotky obecně se v české odborné literatuře vžilo označení *neologismus* a pro konstituující se speciální lingvistickou disciplínu, jejímž předmětem studia je problematika nových lexikálních jevů, je mnoha lingvistů (zejména francouzskými a sovětskými) ražen termín *neologie*. Příčinu zvýšeného zájmu o problematiku neologismů je třeba vidět v její vědecké i spo-